

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פא עמוד א

1. רבי מאיר הוה מתלוצץ בעוברי עבירה, יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בהך גיסא דנהרא, לא הוה מברא, נקט מצרא וקא עבר. כי מטא פלגא מצרא שבקיה, אמר: אי לאו דקא מכרזי ברקיעא הזהירו ברי מאיר ותורתו, שויתיה לדמך תרתי מעי.

רבי מאיר היה מתלוצץ ולועג לעוברי עבירה (בתחום שבינו לבניה). יום אחד נדמה לו השטן כאישה בצד זה של הנהר. לא הייתה מעבורת, אחז בחבל (התלוי מעל הנהר) והיה עובר. כשהגיע לאמצע החבל עזב אותו השטן, אמר: "אם לא היו מכריזים ברקיע הזהירו ברבי מאיר ותורתו", כבר לא היה לחייך שום ערך (מילולית: דמך היה שווה שתי מעות בלבד)". רבי עקיבא היה מתלוצץ בעוברי עבירה. פעם אחת נדמה לו השטן כאישה בראש הדקל, אחז בדקל והיה מטפס והולך. כשהגיע לאמצע הדקל עזבו השטן, אמר: אם לא היו מכריזים ברקיע הזהירו ברבי עקיבא ותורתו, כבר לא היה לחייך שום ערך."

2. ר' עקיבא הוה מתלוצץ בעוברי עבירה, יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בריש דיקלא, נקטיה לדיקלא וקסליק ואזיל. כי מטא לפלגיה דדיקלא שבקיה, אמר: אי לאו דמכרזי ברקיעא הזהירו ברבי עקיבא ותורתו, שויתיה לדמך תרתי מעי.

ר' עקיבא היה מתלוצץ על עוברי עבירה. יום אחד נדמה לו השטן כאשה בראש הדקל. תפס בדקל והיה עולה והולך. כאשר הגיע לאמצע הדקל- עזב אותו (כנראה היצר), אמר לו: אם לא היו מכריזים ברקיע – הזהירו ברבי עקיבא ותורתו הייתי עושה את דמך כשתי מעות (הורג אותך).

3. פלימו הוה רגיל למימר כל יומא: גירא בעיניה דשטן. יומא חד מעלי יומא דכיפורי הוה, אידמי ליה כעניא, אתא קרא אבבא, אפיקו ליה ריפתא, אמר ליה: יומא כי האידנא כולי עלמא גואי, ואנא אבראי? עייליה וקריבו ליה ריפתא. אמר ליה: יומא כי האידנא כולי עלמא אתכא, ואנא לחודאי? אתיוהו אותבוהו אתכא. הוה יתיב מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה, והוה קעביד ביה מילי דמאיס, א"ל:

פלימו היה רגיל לומר כל יום: "חץ בעיניך, השטן". יום אחד ערב יום כיפור היה. נדמה לו כעני, בא ודפק על הדלת, הוציאו לו פת לחם. אמר לו: "יום כמו היום – כל העולם בפנים ואני בחוץ?" הכניסו אותו והביאו לפניו פת לחם. אמר להם: "יום כמו היום – כל העולם אצל השולחן ואני לבד?" הביאו אותו והושיבו אותו ליד השולחן. היה יושב ומעלה על גופו שחין ומגלה עליו והיה עושה בו דברים מאוסים. אמרו לו: שב יפה. אמר להם: תנו לי כוס. נתנו לו כוס. השתעל והשליך את פִּיחו לתוכה. גערו בו, נפל ומת. שמעו שהיו אומרים: "פלימו הרג אדם, פלימו הרג אדם!" ברח והחביא עצמו בבית הכסא. הלך אחריו, נפל לפניו. כשראה שהוא מצטער גילה לו את עצמו. אמר לו: "מדוע אמרת כך?" - "ואלא איך אִמַר?" אמר לו: "יאמר אדוני: הרחמן יגער בו בשטן!"

אביגדור שנאן

השטן המחופש לאישה בא ללמד את רבי מאיר ואת רבו רבי עקיבא שאין אדם המחוסן מפני החטא המיני, וכי אין אפוטרופוס לעריות. גם תלמיד חכם גדול עשוי להיכשל (ההקשר בתלמוד הוא דיון בדיני ייחוד) ואין ללגלג על הנכשלים, כאילו הפיתוי המיני הוא מכשול קל שאין כל קושי בהתגברות עליו. הבאת הסיפור על רבי מאיר לפני הסיפור על מורו ורבו מבקשת אולי לומר, כי רבי מאיר לא למד מניסיונו של מורו (אם אמנם היה מודע לו) ונכשל

גם הוא בחטא התלוצצות על הנלחמים ביצרם. השטן/האישה כמעט מצליח בשני המקרים במשימתו, אך הוא מפסיק את הניסיון באמצע והכל בשל כבודם של המנוסים, כיוון שמן השמים הוזהר שלא לפגוע בהם יתר על המידה. למעשה ההצלחה בסיפורים אלה היא של השטן; והחכמים וקהלם המאזינים לסיפור אמורים ללמוד את הלקח.

(חנוך בן פזי, היצירות אצל הרב קוק)

"יצרא דעריות [יצר המין] יכול ללפף את האדם יותר עמוק מהשורש של קישור החיים שלו עצמו, מפני שהוא נעוץ בנטיית המשך החיים של הדורות כולם. ולעומת זה בקדושה יכולים לעלות על ידי קדושת הברית למדרגת דוגמא של צדיק בכל הדורות". הרב קוק, אברהם יצחק הכהן, אורות הקודש, דוד הכהן – הנזיר (עורך), ירושלים: מוסד הרב קוק, תשכ"ג, חלק שני, "מוסר הקודש", כרך ג', עמ' רצח. היצר המיני הוא היסוד ההתפתחותי של העולם, הוא הדחף האבולוציוני, הוא תנופת החיים.

(אסא קידר, הפיתוי בגן העדן ובמשל המערה)

ביצר טמונים כוחות מנוגדים היוצרים דואליות המורכבת משילוב בין טוב ורע, בין חיוב ושליה. כלומר, מצד אחד כוחות מנוגדים אלה עשויים להוביל ליצירה ולצמיחה של הפרט והחברה ומצד שני הם עלולים לגרום להרס עצמי ולחורבנו של הזולת. יצר הרע הוא אותו ממד הרואה ברוע כלי העומד לרשותו ומאפשר לו לחלחל אל המודעות ואל העשייה הנובעת ממנה. הוא חותר לפריצת גבולות מתוך הכרה בפיתוי לחיים חושניים ובעלי משמעות ודורש את המרחב האינסופי כמקום שבו מתחוללת היצירה האנושית.

(אילן שיינפלד, מאחורי הכותל)

בשביל להסביר מהו יצר הרע צריך אדם שיהיה לו יצר הרע וצריך שתהיה לו ידיעה של יצר הרע. צריך אדם לפגוש את יצר הרע לפחות פעם אחת, לפני שהוא מספר עליו לאחרים.

כשהקב"ה הוא זה ששולח את השטן, העימות מפסיק להיות אישי וניתן לשנות כוון הסתכלות. השטן משתמש בבריחה של פלימו לבית הכסא - למקום הפסולת, ושם, במקום שבו גם לאדם הכי נעלה ברור שיש לו חולשות ופסולת, שבתוכו מצוי גם חלק לא שלם ואף רע ומזיק לעיתים, השטן מסביר לפלימו על מהותו של הרע בעולם, ועל דרכי ההתמודדות עמו. הקב"ה "עושה שלום ובורא רע" (ישעיה מ"ה ז') והוא שורש הרע כשם שהוא שורש הטוב. אם תביט את שרשי הדברים תבין שהרע גם בא מאיתו יתברך ולכן אין לך אפשרות להלחם בו חזיתית. אם תלחם בעצם קיומו, לא הבנת את תפקידו האלוקי ולכן תפספס.

אם נחזור להתחזות של השטן לעני, זהו בדיוק המסר שרוצה השטן להעביר לפלימו. העני חשוב כמת והוא מסמל את הצד החסר, המקבל והתלותי. "אם אלוהיכם אוהב עניים הוא, מדוע אינו מפרנסם?" שאל טורנוסרופוס את רבי עקיבא, מדוע ליצור מצב כה בעייתי? מדוע ליצור מציאות רעה? והשטן מחדד לפלימו את ההבנה שהעני נוצר בכדי לתת לו אפשרות לצרף את מידותיו לקראת היום הגדול, אך בזה בדיוק נופל פלימו ונופלים בני ביתו: הם לא מביטים אל שורש הנסיון ואל שורש העניות והם באים לפתור את הבעיה. אם הם היו נותנים את ליבם לתשובתו של רבי עקיבא: "א"ל כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם", היו מבינים שהעני בא לא בכדי לקבל את הצדקה מהם, אלא כדי לאפשר להם לתת לו

צדקה, ובזה לעלות מדרגה נוספת. במידה והיו רואים זאת כך, לא היו מגיעים לגערה בשטן, אלא היו "קופצים על המציאה" ונותנים לו את כל תשומת הלב בהתלהבות רבה.

כיצד אם כן מתמודדים עם הרע? מפנים את ההתמודדות לקב"ה! "יגער ה' בך השטן" וכמאמרו של ריש לקיש:

"יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו"

רק בעזרתו של בורא הרע ניתן להתמודד עימו.

בצורה כזו של התמודדות אין בעצם מאבק עם הרע שבתוכי וישנה אפילו קבלה של מציאותו, אך ידיעה ברורה שזהו רע, ומההבנה שמציאותו מהקב"ה, ממילא בטל כוחו כרע והוא נהיה חלק מהטוב. כדי שהבנה זו לא תטה אותנו ח"ו לכוונו של הרע, שהרי הוא חלק מהטוב רק מתוקף ההבנה שהוא בטל לגביו ונחות ממנו, אנו משתמשים בבקשת הגערה של הקב"ה בשטן ופונים ואומרים: "יגער ה' בך השטן".

וזהו שמספרת הגמרא בסוף קידושין שפלימו היה רגיל לומר כל יום "גירא בעיניה דשטן", היינו יוטל חץ בעין השטן [ורש"י פי' שעיקר היצר הזה הוא בעין], והיה בטוח בנצחונו על היצה"ר, ושלא כר"ע ור"מ שזלזלו ביצר הזה, הוא ידע כוחו אך היה בטוח בנצחונו עליו, ומספרת הגמ' איך שיטה בו השטן, ולבסוף שאל אותו מ"ט אמרת הכי, וא"ל פלימו, אלא היכי אימא, וענה לו, לימא מר "רחמנא נגער ביה בשטן", היינו שיבין שאין בכוחו אלא א"כ הקב"ה עוזרו, ושיתפלל ולא יסמוך על כוחו בלבד.

"אם פגע בן מנוול זה משכהו לבית המדרש", וכי ר' צדוק שמנוול בגי' סמאל (כנראה עם הכולל) וכי שהכוונה ליצה"ר של תאוה, ועיי' לימוד תורה שבע"פ הוא מתקן. אך הגר"א פירט יותר, שהגמ' שם בסוכה אמרה עצה טובה נוספת, שאמרו חז"ל, וזה בסוכה נב, ששלמה המלך קראו שונא, שנאי "אם רעב שונאך האכילהו לחם, ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו" (משלי כה, כא). וכי ע"ז הגר"א שם, ששני מיני יצה"ר יש, הכעסני והתאוני, וכנגדם בתורה שני חלקים, חלק ההלכה וחלק האגדה, לחם היינו הלכה, ומים האגדה. וכנגד יצה"ר הכעסני יש ללמוד חלק ההלכה, ואם צמא – השקהו מים, שכאשר התאוה מתחזקת ואדם צמא, יש להשתמש בחלק האגדה, ועיי' יתמתק היצה"ר ונהפך לטובה.

וכך כי הרמב"ם שאין היצה"ר שולט אלא בלב הפנוי מן החכמה, שאין חלל וכשהלב פנוי היצה"ר מיד ממלא אותו.

הרב פינטו

הגמרא במסכת קידושין (פ"א.) מספרת: רבי מאיר היה מתלוצץ בעוברי עבירה. [רש"י: אומר שנקל הוא להתגבר על יצרו אם היו רוצים]. יום אחד נדמה לו השטן כאשה בעבר השני של הנהר. לא נזדמנה לו ספינה לעבור הנהר. נתפס בחבל שהיו מתוח בין שתי הגדות, והחל מתקדם באמצעותו. כשהגיע לחצי הנהר, עזבו היצר והניח לו. אמר: אם לא שהיו מכריזים ברקיע: "היזהרו ברבי מאיר ותורתו!", הייתי הורגך נפש! מעשה דומה ארע אף לרבי עקיבא, כשרק בזכות הכרוז: "היזהרו ברבי עקיבא ותורתו!", ניצול.

התמיהות שבעקבות מעשה זה, עצומות. א. איך זה הרהיב רבי מאיר בנפשו עוז להועיד פעמיו אל מקום אנשים חטאים [כדמשמע שם], כשחז"ל קובעים (כתובות י"ג:) אין אפוטרופוס לעריות, ובדאיכא דרכא אחרינא פושע הוא? ב. על מה דקדקה הבת קול בקוראה "היזהרו ברבי מאיר ותורתו" ולא ברבי מאיר עצמו?

מבואר בספרי הקבלה, כי דעתם של רבי מאיר ורבי עקיבא הייתה, שבכדי לנצח את היצר, אין זקוקים אלא לתבונה, כי מי אשר כליותיו יועצות חכמה ולבבו פתוח כאולם, לא ייכשל לעולם בעבירה, שהיא ביזיון המין האנושי ותכלית עכירות המוח. על כן היו מתלוצצים בעוברי עבירה, כאומרים: אינכם אלא סכלים, ולא בינת אדם לכם!

אמר להם הקב"ה: בניי, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו. שנאמר: "הלא אם תטיב שאת" (בראשית ד'), ואם אין אתם עוסקין בתורה, אתם נמסרים בידו, שנאמר: "לפתח חטאת רובץ" (קידושין ל':). וכן אמר רבי שמעון בן לקיש (סוכה נ"ב:): יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר: "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו", ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו, אינו יכול לו, שנאמר: "ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהישפטו" (תהילים ל"ז). בשעה שיצר הרע מתגבר על האדם, לא תועלנה לו לאדם כל השכלותיו, וחכמת סופרים תסרת. אם הקדוש ברוך הוא עוזר לו, יכול לו, ולא, הרי הוא מסור בידיו חס ושלו, לעשות בו שפטים גדולים.

כשבאו על גדות הנהר לשחוק לחוטאים, אמר הקב"ה, עתה אראה להם. תקפם ייצרם, וכמעט שלא אבדו עולמם, יצאה בת קול: היזהרו ברבי מאיר ותורתו! היזהרו ברבי עקיבא ותורתו! 'תורתו' דייקא! כי רק היא המגנת ומצלת, ובלעדיה כל הבשר חציר, כי אכן חציר העם...

מיקום הסיפור בערב יום הכיפורים, מעלה את האפשרות שסיפור זה עוסק בבירור סביב המקומות ה"נמוכים" של החיים - הגוף, הצרכים והאכילה. פלימו הוא אדם מתוקן. מתוקן עד כדי כך שהוא יכול לומר בכל יום "חץ בעינו של השטן". אולם הידמותו של השטן לפלימו כעני מאוס, מעידה על כך שעדיין יש בו מקום שאיננו מבורר - לא המקום המיני (כמו אצל תנאים אחרים בסוגיה) - כי אם היחס שלו לעני. אפשר לראות את הסיפור כעוסק ביחס של פלימו לעניים, אולם אני בוחר כאן לחשוב על העני כמקומות העניים והרעבים של האדם עצמו, צרכי הקיום, הגוף. אלו צדדים שפלימו לא נותן להם מקום בעולמו, בתוך ביתו. גם כאשר העני כבר מיתדפק על דלתו של פלימו, פלימו אינו מתעלם ממנו, אך מגיב במינימום ההתייחסות שתרגיע את העני אך תשאיר אותו בחוץ - "הוציאו לו לחם". אולם לעני הזה, לשטן, יש תפקיד ומסר בשביל פלימו, והוא לא מוותר ומתחיל בתהליך עיקש של כניסה אל תוך חייו הפנימיים של פלימו.

שלבי הכניסה של העני אל פלימו

העני-שטן לא מסתפק בהשבעת רעבונו. הוא רוצה להיכנס פנימה, להיות חלק מהבית. גם כאשר הוא בתוך הבית, הוא אינו מסתפק בכך, ומבקש לשבת עם בני המשפחה סביב השולחן. טיעונו המרכזי - ביום כזה, כולם בפנים ואני בחוץ?! לאור הבנתנו, לפיה הבחירה בערב יום הכיפורים משקפת התמודדות עם המקומות הנמוכים, טוען למעשה העני-שטן: "ביום כזה פלימו, אתה צריך להכניס אותי פנימה, לתת לי תשומת לב, ולא רק לספק את צרכי תוך התעלמות ממני כמנהגך בדרך כלל". פלימו מתרצה, ומכניס את העני אט אט לעולמו. אולם העני ממאיס עצמו בכוונה, ומריק את כיחו לתוך כוס הברכה המכבדת שקיבל. כאן כבר אובדת סבלנותו של פלימו, העני חוטף גערה - ולפתע מת! מותו מביא את בני העיר להאשים את פלימו בהריגת אדם, ואת פלימו - לברוח לבית הכסא. מנוסתו של פלימו אל בית הכיסא מאלצת אותו להיכנס למקומות מהם הוא מנסה תדיר להימנע - המקומות הנמוכים והלא מבוררים של החיים. במצב שנוצר, בו פלימו מואשם בהריגת אדם, (ואולי הזעקה "פלימו הרג אדם" מכוונת אל הריגת פלימו עצמו, לאמור: הרגת את האדם שבתוכך, את צרכי הקיום הבסיסיים שבך), בית הכסא הופך להיות המקום שמגן עליו.

בשפל המדרגה הזה, מתגלה השטן לפלימו [2]. התגלות זו היא שיאו של הסיפור, בו פלימו אמור לגלות את הפשר למסכת הייסורים שבאה עליו בין רגע - מסעודה רגועה ומכובדת בתוך ביתו תוך התכוננות ליום הקדוש, יום עינוי נפש, להידרדרות מהירה עד להאשמה ברצח והסתתרות בבית הכסא. השטן מתוודע לפלימו, ומוסר לו את המסר שבשבילו התרחש הסיפור.

המסר - יגער ה' בשטן

הסוד אותו מגלה השטן לפלימו מפתיע: האמירה היומיומית של פלימו, "חץ בעיניו של השטן", מפריעה לשטן. למעשה, היא זו שהביאה את השטן לאמלל כך את פלימו בערב יום הכיפורים. אולם השטן לא מצווה על פלימו לפסוק מאמירה זו או להפסיק את מלחמתו בשטן. הוא רק מבקש ממנו לשנות את האמירה - לא "חץ בעיניו של השטן", אלא "ה' יגער בו בשטן". מה ההבדל בין האמירות? ברובד הפשוט, נראה שחץ בעין הוא מסמא ופוגע, בעוד תפקידה של גערה הוא להעמיד במקום, להגביל, אך לא לפגוע [3]. ברובד העמוק יותר, נראה כי השטן מלמד את פלימו שאל לו לאדם לירות חיצים בשטן. זו התמודדות שלא תצלח, והשטן ייכנס אל תוך חייו בסופו של דבר. הדרך האפשרית היחידה היא לערב בכך את הקב"ה [4], שברא את השטן ונתן לו את מקומו ותפקידו בעולם, ולבקש ממנו לגעור בשטן ולהעמיד אותו על מקומו ותפקידו, אך לא מעבר לכך.

סיכום - התהליך אותו עובר פלימו

פלימו, תנא מתוקן האומר בכל בוקר "חץ בעיניו של השטן", נקלע בערב יום הכיפורים לסיטואציה קשה ביותר. העני החודר אל ביתו אט אט, מביא לבסוף בהתנהגותו הגופנית הגועלית לכך שפלימו גוער בו, ומואשם ברצח. לאחר שפלימו נס לבית הכסא ומצטער ביותר, נגלה אליו השטן ומלמד אותו - אל תאמר חץ בעיניו של השטן, אלא ה' יגער בשטן. במאמר זה הצעתי שהתהליך אותו עובר פלימו הוא למעשה תהליך של התמודדות והכלה של המקומות הנמוכים ואף המגעילים שבתוכו. דווקא בערב יום הכיפורים, לפני היום הקדוש, יום של נקיות כמלאכים, לומד פלימו שצריך לשוב אל הגוף, להכיל אותו כחלק מן החיים, ולהיכנס יחד איתו אל יום הכיפורים. העני הרעב והמלוכלך מלמד את פלימו שגם לצורות אלו של קיום יש מקום בעולם, מקום שנובע מכך שהקב"ה הוא שברא אותם, והעניק להם את תפקידם. ממילא, הדרך להתמודד איתם איננה להרגם - לירות חץ בעיניו של השטן, כי אם "לערב" את הקב"ה, בוראם, ולבקש ממנו שיעזור לנו להכיל כוחות אלו מבלי שהם ישתלטו עלינו - בתפילה ש"ה' יגער בשטן".

שמואל פאוסט

המתלוצץ והסגפן

שני סיפורים תלמודיים קצרצרים אחרים מספרים לנו משהו מחייהם של שני גיבורינו - ר' מאיר ור' זירא. הגמרא (קידושין פא.) מספרת שר' מאיר "היה מתלוצץ בעוברי עבירה". אם רק היו רוצים - חשב - בקלות יכלו להימנע מעבירות. השטן, מסתבר, רק מחכה להתגרויות מסוג זה; התחפש השטן לאשה יפה ועמד מעברו השני של הנהר שלידו עבר ר' מאיר. ר' מאיר, שלא עמד ביצרו, ניסה לצלוח את הנהר בעזרת חבל כדי להגיע לאותה אשה. אלא שהשטן עצר אותו בחצי הדרך ואמר לו: לולא היו אומרים בשמים 'היזהרו בר' מאיר ותורתו הייתי הופך אותך עכשיו לפחות משווה פרוטה.

במקום אחר (בבא מציעא, פה.) מסופר על עלייתו של ר' זירא מבבל לארץ ישראל. עם בואו התענה "מאה תעניות" כדי לשכוח את תלמודו הבבלי. ומפרשים, שדרך הלימוד הבבלי רצופה מחלוקות וקטטות ור' זירא רצה להידבק בדרך הלימוד הארצישראלית שחכמיה נוחים זה לזה. עוד התענה תעניות לרוב כדי להינצל מדין גיהנום. כדי לבדוק עצמו היה נכנס כל שלושים יום לתנור לוהט, ויוצא משם ללא פגע. פעם אחת "נתנו בו חכמים עיניהם" (ומפרשים: מקנאה), באותו יום נכנס לתנור ונחרכו שוקיו. מאז הוא נקרא הקטן (זעירא) חרוך-השוקיים.

כדי להיזהר מהתנשאות על עוברי עבירה, ר' מאיר כבר אינו צריך לרוץ בחבל לעבר האשה המפתה, הוא צריך רק לשמוע לקול האשה החכמה והאמיתית שעמו בבית, וכך הוא אכן נוהג. ר' זירא, המתרחק מכל ריב, הלהוט לשלום וכמה לקרבה עם חכמי ארץ ישראל "הנוחים זה לזה" (אבל אולי לא לאחיהם מבבל), שילם בבריאותו, ובסיפורנו אולי שילם אף בחייו. ואולי פשוט למד לעמוד על דרכו, על אף שהקפידו חכמים, ולא הפסיק להתפלל לשלומם של הרשעים, אמנם בגוף קטן וחרוך אך מלב גדול ושלם, עד שבמותו החזירם בתשובה שלמה.

למי תשובה?

את הסיפורים שבהם פתחנו, מקובל ללמוד כסיפורי תשובה. כמה דרכים לה לחזרה ולהחזרה בתשובה. יש תשובה מיראה ויש תשובה מאהבה. אפשר להחזיר בתשובה בדרכה של ברוריה, בדרכו של ר' זירא, או לאחוז בשיטתם של ר' מאיר ושל חכמים. תשובתם של שכני ר' זירא מעולה לא רק מפני שנבעה מהלב, מאהבה, אלא גם מפני שהם עצמם עברו תהליך פנימי שהביא אותם להרהור תשובה ולהשלמתה.

לא נעשה את מלאכת ניתוח הסיפורים נאמנה אם נסתפק בתשובת הבריונים. שבט קולמוסם של חכמינו זיכרונם לברכה אינו חוסך ביקורת ממנהיגי בית המדרש. אדרבא, מי שחל בו שינוי רדיקלי מקצה לקצה במהלך עלילת הסיפור הראשון, הוא ר' מאיר עצמו.

בעזרתה של ברוריה אשתו הוא עובר תהליך הכרתי עמוק שבסופו הוא משנה את עמדתו הקיומית והמלומדת. רבי מאיר, בעצם, חוזר בתשובה.

בסיפור השני, אמנם מובלטת עשיית התשובה של השכנים הבריונים, אך את המשפט המהדהד במרכזו של הסיפור "היו החכמים מקפידים" אי אפשר לראות אלא כביקורת נוקבת על התנהגותם. ברור לכל ששכניו של ר' זירא שבו למוטב בזכות הקירוב ולמרות קפדנותם של חכמים. הביקורת המוטחת בהם היא כפולה - גם הקפידו על מעשיו הטובים של ר' זירא, וגם אינם אף בגדר מועמדים, בעיניהם של השכנים, לבקש עליהם רחמים בתפילה: "עכשיו מי יבקש עלינו רחמים?".

רק ברוריה, בחכמת לבה ובתבונת דבריה, ורק ר' זירא בחסידותו, ענוותנותו וצדקותו, מזדהרים מתוך הסיפורים האלה כמי שיודעים ומראים את הדרך הנכונה: האשה, והעולה הבבלי נמוך הקומה וחרוץ הרגליים.